

DVIJE OSTRUGE KASNOG SREDNJEG VIJEKA IZ VARAŽDINA

UDK 904 (497.5 Varaždin) "653"
Primljeno/Received: 1999. 11. 5.
Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12.

Marina Šimek
HR-42000 Varaždin
Gradski muzej
Strossmayerovo šet. 7

Zaštitnim istraživanjem koje je u najužoj gradskoj jezgri Varaždina provedeno 1954. g. pridobivena je znatna količina arheoloških nalaza. Uz veći drveni objekt, tzv. "brvnaru" datiranu u kasni srednji vijek, iskopani su brojni predmeti, raznoliki po materijalu i namjeni. Problem drvene arhitekture, njene funkcije i položaja u odnosu na ostale gradske objekte 15. i 16. st. do sada nije riješen pa će se to pitanje razriješiti tek prilikom eventualnih budućih istraživanja na Franjevačkom trgu. Pokretni nalazi također nisu obrađeni, a ovom prilikom su izdvojene i tipološki analizirane dvije ostruge.

Ključne riječi: ostruga, Varaždin, brvnara, kasni srednji vijek, urbana arheologija.

Urbana arheologija, odnosno arheologija gradskih sredina saživjela je u Varaždinu tek unatrag nekoliko godina, iako bi, uvjetovana bogatom prošlošću grada, ovdje trebala imati znatniju tradiciju. Varaždin, doduše, nije temeljen na antičkoj supstanci, već se kao mnogi panonski srednjovjekovni gradovi počeo razvijati vjerojatno tijekom 11. st., da bi povijesno potvrđen bio od 1181. god. (Smičiklas 1904: 175). Romantičarsko oduševljenje spomenicima i civilizacijom antike, potaknulo je u 19. st. kolekcionarstvo i istraživačku djelatnost pa su upravo takve urbane sredine koje su se razvile na antičkom tkivu, kasnije bile poticajne za razvoj arheologije grada. Za razliku od antičkih slojeva, srednjovjekovnim supstancama urbanih sredina tek je u iznimnim slučajevima bila usmjerena pažnja arheologa i konzervatora; srednjovjekovni slojevi, a pogotovo oni ranog novog vijeka, nestajali su zauvijek iz tkiva grada, uništavani su bez griznje savjesti za "dobrobit" moderne izgradnje i obnove.

Ratna 1992. godina prekretnica je u načinu razmišljanja o kompleksnosti spomenika kulture - GRADA (odnosno Varaždina), o želji i potrebi da se osmišljeno i planski započne s istraživanjem njegove prošlosti. Doduše, manjih zaštitnih intervencija, provedenih *ad hoc*, bilo je i ranije, no tek su devedesetih godina planska zaštitna iskopavanja na mjestima predviđenim za novu izgradnju, inaugurirala arheologiju grada.¹

Istraživanje 1954. godine

Među sačuvanom muzejskom dokumentacijom nalazimo i podatke o jednom zaštitnom istraživanju provedenom u najužoj gradskoj jezgri prije gotovo pola stoljeća. Voditelj iskopavanja bio je Stjepan Vuković, kustos tadašnjeg Prehistorijskog odjela muzeja.

Istraživanje je uslijedilo nakon što su na Adžijinom trgu ispred kuće br. 6 (sl. 1) u iskopu za kanalizaciju,

---

¹ God. 1992. provedeno je zaštitno istraživanje na uglu Pavlinske i Šenoine ul. (Šimek 1999: 37), a sljedeće godine u Blažekovoj ul. na mjestu buduće poslovne zgrade Varaždinske banke.

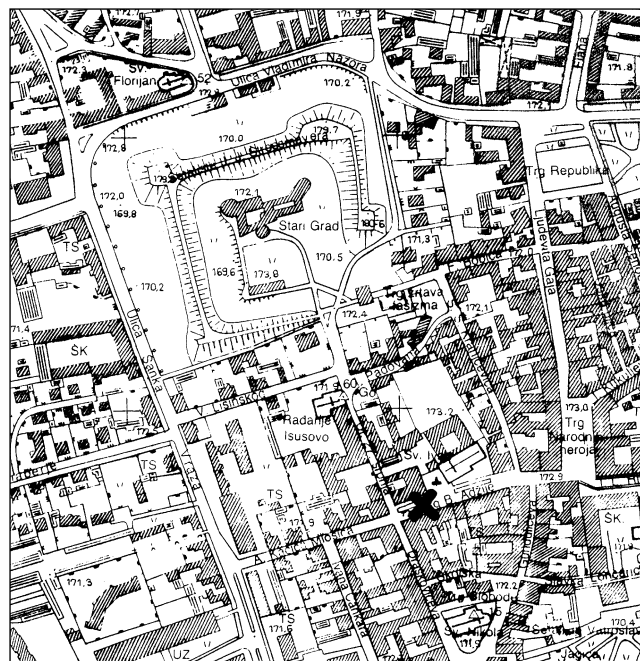
radnici naišli na neki veći drveni objekt. S obzirom na njegovu veličinu (7x4 m, sačuvana visina cca 1,3 m) te zidove građene od hrastovih greda, S. Vuković je objekt definirao kao brvnaru (Vuković 1954). Sudeći po dokumentaciji,² istraživanje je stručno provedeno, praćeni su stratigrafski odnosi, bilježeno je točno mjesto nalaza svakog predmeta. Međutim, funkcija drvenog objekta, iako ga je S. Vuković nazvao "brvnarom", nije definirana (sl. 2). Jednako tako, do sada nisu riješena niti pitanja vezana uz poziciju objekta. Naime, najdonja greda "brvnare" ležala je izravno na dravskom aluvijalnom šljunku, na dubini od 4 m, mjereno od razine ceste. Tako velika dubina ovog kasnosrednjovjekovnog nalaza do danas nije pojašnjena, tim više što je nivo gradske arhitekture kasnog 15. i 16. st. tek neznatno niži od današnjih hodnih površina. Moćni kulturni sloj, debljine gotovo 4 m, a pri dnu kojega je ležala "brvnara", morao je dakle biti nataložen u relativno kratkom vremenskom rasponu; C 14 analiza drvene grede ovoga objekta dala je rezultat 1435. - 50 godina. Ukoliko je rezultat analize točan, drveni se objekt ranog 15. st. nalazio gotovo 3,5 m dublje od okolne, tek nešto mlađe arhitekture. Ovako velika razlika u nivoima, ali i stvarna namjena drvenog objekta, do danas nisu razjašnjeni. Možda bi odgovor mogla pružiti buduća istraživanja u neposrednoj blizini, na drugim položajima ovog najstarijeg gradskog trga (Ilijanić&Kapustić 1983: 169, 170).

Osim djelomično sačuvanog drvenog objekta, u iskopu je nađen i veliki broj pokretnih nalaza: keramičkog i staklenog posuđa, pećnjaka te različitih željeznih predmeta (brave, lokoti, okovi, potkove, oružje, noževi, sprovi itd.). Najveća količina ovih predmeta potječe iz 4. sloja (dubina 1,70 m - 2,10 m) koji se protezao iznad "brvnare". Pokretni nalazi, raznorodni po vrsti, funkciji i materijalu, do sada nisu obrađeni. S obzirom na količinu i raznolikost svakako će, nakon provedene analize, predstavljati dragocjeni izvor novih saznanja o životu u kasnosrednjovjekovnoj gradskoj sredini.

Ostruge

Među metalnim nalazima koji pripadaju skupini oružja i konjaničke opreme nalaze se i dvije željezne ostruge. Obje pripadaju tipu s kotačićem, no međusobno se razlikuju po ostalim osobitostima.

Prvi primjerak (inv. br. A 6496) je ostruga s dugim i ravnim krakovima, malo zakošenim (T. 1:1).³ Trn okruglog presjeka je ravan, malo sužen prema vrhu i zakošen je prema dolje. Kotačić nije sačuvan. Ostružni luk je u tjemenu dijelu zaobljen, a krakovi su gotovo paralelni. Jedan krak je oštećen, dok je drugi na kraju raskovan u četvrtastu pločicu s rupicom. Vjerojatno se u nastavku pločice koja je oštećena, nalazila još jedna rupica kao dio sustava za pričvršćivanje ostruge.

sl. 1

Dimenzije ostruge su dužina: 14,5 cm, širina 7,6 cm, dužina trna: 7,1 cm, pločica: 1,5 x 2,6 cm. Ostrugi možda pripada željezna kopča (T. 1:2), nađena u istom sloju, a koju je u privremeni inventar nalaza S. Vuković upisao odmah iza ostruge (br. 77 - ostruga, br. 78 - kopča). U prilog pretpostavci da kopča i ostruga čine cjelinu, govori i podatak, da su oba ova predmeta nakon iskopavanja privezana zajedno i tako pohranjena. Kopča se sastoji od četvrtaste predice na koju je pričvršćena igla za zakopčavanje te četvrtasta pločica. Pločica završava kukicom za povezivanje s ostrugom, ukoliko se doista radi o pripadajućem dijelu pribora za pričvršćivanje.

Dimenzije kopče: dužina predice 1,6 cm, dužina pločice 1,5 cm, širina predice 2,1 cm, širina pločice 1,90 cm, dužina igle 1,8 cm, dužina kukice 0,6 cm.

Prema osnovnoj tipološkoj podjeli ostruga, naš primjer svakako pripada mlađem tipu s kotačićem, a koji se iz tipa sa šiljkom razvio tijekom 13. st., da bi se već prije početka 14. st. proširio većim dijelom Europe (Ruttkey 1976: 351). Osobitost starijih ostruga s kotačićem su lučno savijeni krakovi koji završavaju okruglom pločicom te relativno kratak trn. Svrstavaju se u skupinu ranogotičkih ostruga, unutar koje skupine postoji također više varijanti (Vrsalović 1963: 167; T. VI-IX). Daljnji razvoj prati konstrukcijska promjena ostruge, uvjetovana pojavom punog oklopa, a ogleda se u postupnom produženju trna. Time se pak povećava težina ostruge, što se nastoji kompenzirati smanjivanjem kotačića (Nikolić 1956: 71-12). Tako s obzirom na relativno dugi trn naše ostruge, pretpostavljamo da je

² Dokumentacija se sastoji od zapisnika o iskopavanju, crteža profila, popisa predmeta te fotografija. Čuva se u Arheološkom odjelu GMV.

³ Crteže izradio B. Šimek.

sl. 2

kotačić bio manjih dimenzija. Ove tipološke osobitosti ukazivale bi na vrijeme završnog 14. i prve polovice 15. st., kojem se pripisuju kasnije gotičke ostruge (Nikolić 1956: 70). D. Vrsalović svrstava rittersku opremu navedenih obilježja u četvrtu grupu svoje tipološke klasifikacije, odnosno u 15. st., te donosi tri ostruge s nepoznatog nalazišta koje se mogu usporediti s našim primjerkom (Vrsalović 1963: 168; T. X, 35, 36, 37). U Muzeju grada Koprivnice čuva se pet ostruga sa srednjovjekovne utvrde Kamengrad, a četiri su detaljno obrađene. Najveću sličnost s primjerkom iz Varaždina pokazuje ostruga inv. br. 540 (Demo 1984: 326, sl. 9-1; n. 50). Trn joj je dugačak, ali ipak još ne doseže dužinu našeg primjerka. Lagana zakošenost trna prema dolje, jedna je od karakteristika koja ukazuje na vrijeme prije polovice 15. st. jer će se tek od druge polovice 15. st. sve češće upotrebljavati ostruge s dugim trnom zakošenim prema gore. Uzimajući u obzir ovu osobitost, možemo ostrugu iz Varaždina okvirno datirati od početka do polovice 15. st., no ravni krakovi i zaobljen ostružni luk možda bi vrijeme nastanka uže odredili, približivši ga polovici 15. st. Ostruga inv. br. A 6498, uvedena 1954. g. u privremeni inventar nalaza pod brojem 63, potječe također iz 4. sloja, kao i prvi primjerak (T. 1:3). Pripada tipu s kotačićem, no kotačić nije sačuvan. Ostružni luk je trokutastog presjeka. Krakovi su oštećeni i nepotpuni, no sačuvani dio luka se u odnosu na trn blago spušta. Završne pločice nisu sačuvane. Luk je u petom dijelu proširen. Trn je poligonalnog presjeka, izdužen i na vrhu rascijepljen.

Dimenzije ostruge: dužina 10,4 cm, širina 7 cm, dužina 3,4 cm, visina petnog dijela 2,6 cm.

Osnovna razlika ove i prve ostruge je u manjoj dužini, u petnom ojačanju te u, doduše vrlo blagoj, zakrivljenosti luka. Ukoliko je produživanje trna kronološki pokazatelj, tada bi naš primjerak s kraćim trnom i vjerojatno većim kotačićem bio nešto stariji od ranije opisane ostruge. To se naravno, ne može sa sigurnošću tvrditi jer ostale karakteristike nisu poznate (npr. cjelovitost izgleda luka, završne pločice). Ostruga u nekim detaljima slična našoj, pronađena je tijekom najnovijih istraživanja kasnosrednjovjekovne utvrde Taborkogel u Štajerskoj (Kramer 1994: 84). Kako nalazi još nisu u potpunosti obrađeni, za dobro sačuvanu, cijelu ostrugu kao vrijeme upotrebe navodi se 13., ali pretežno 14. st. s mogućim korištenjem i početkom 15. st. Među ostrugama nađenim u kasnosrednjovjekovnom selu Sarvaly, datiranim u 14. i 15. st. nema primjerka analognog našem. Određenu sličnost pokazuje nalaz iz kuće 26, datiran u polovicu 15. st., ali to je primjerak s ipak znatno dužim trnom od našeg, pa se i datacija temelji na ovom detalju (Holl&Paradi 1982: 84; Abb. 34: 6). Iz zbirke Vojnog muzeja u Beogradu objavljena je ostruga kod koje se krakovi luka sužavaju, a na petnom se dijelu produžuju u trokutastu pločicu. Ostruga je pripisana kasnijem gotičkom tipu s datacijom u kraj 14. i početak 15. st., uz napomenu da ne pripada vojničkoj, već jahačkoj, lovačkoj opremi (Nikolić 1956: 70; sl. 4). S obzirom na fragmentarnost našeg nalaza, nemoguće ga je sa sigurnošću datirati, no čini se da bi mogao biti nešto stariji od prvog opisanog primjerka. U prilog ovome možda bi govorili blago povijeni krakovi, njihov trokutasti te prošireni petni dio luka. Zanimljivo je da se u analizi ostruga iz Sarvaly-a, uz starije primjerke navodi kao jedna od osobitosti i spljošteni presjek luka (Holl&Paradi 1982: 82). Također i ne izrazito dugi trn našeg nalaza, ukazuje na vrijeme nastanka krajem 14. ili početkom 15. st.

Dvije ostruge, obje tipa s kotačićem, nađene tijekom zaštitnih istraživanja 1954. g. u središtu Varaždina, tek su dio raznolike arheološke građe iz iskopa na Franjevačkom trgu. Tipološke karakteristike ostruga svrstavaju ih u skupinu gotičke konjaničke opreme. Dok je prvi primjerak nastao oko polovice 15. st., onaj drugi bi relativno-kronološki mogao biti stariji te se pripisuje kraju 14. ili početku 15. st. Tek će obrada ostalih metalnih, keramičkih i brojnih staklenih predmeta, ali i analiza odnosa na relaciji: drveni objekt - okolina istovremena arhitektura - pokretna građa, pojasniti ovaj nalaz, koji su povjesničari i urbanisti do sada zanemarivali.

POPIS LITERATURE

- Demo 1984 Ž. Demo, Castrum Keukaprocha/Kuwar - počeci istraživanja, *Podravski zbornik* 84, Koprivnica 1984, 320-360.
- Holl&Paradi 1982 I. Holl&N. Paradi, Das mittelalterliche Dorf Sarvaly, *Fontes archaeologici Hungariae*, Budapest 1982.
- Ilijanić&Kapustić 1983 M. Ilijanić&S. Kapustić, Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća, *Varaždinski zbornik 1181-1981*, Varaždin 1983, 169-190.
- Kramer 1994 D. Kramer, Der Taborkogel bei St. Martin im Sulmtal - Ein befestigter mittelalterlicher Herrenhof in der Weststeiermark, *Landesmuseum Joanneum Graz - Jahresbericht 1993*, Graz 1994, 79-89.
- Nikolić 1956 D. Nikolić, Tipološki razvoj muzeje od XV-XX veka sa osvrtom na zbirku muzeja u Vojnom muzeju JNA, *Vesnik Vojnog muzeja* 3, Beograd 1956, 61-79.
- Ruttkey 1976 A. Ruttkey, Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II), *Slovenska archeologia* 24/2, Bratislava 1976.
- Smičiklas 1904 T. Smičiklas, *Codex diplomaticus* 2, Zagreb 1904.
- Šimek 1999 M. Šimek, Arheološka topografija, Županija varaždinska u srednjem vijeku, katalog izložbe, *Varaždin 1999*, 31-39.
- Vrsalović 1963 D. Vrsalović, Kasnosrednjovjekovne ostruge u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, *Starohrvatska prosvjeta* ser. 3, 8-9, Zagreb, 151-169.
- Vuković 1954 S. Vuković, Brvnara iz davnih vremena, *Varaždinske vijesti* 492, Varaždin 1954.

ZUSAMMENFASSUNG

ZWIE SPÄTMITTELALTERLICHE SPOREN AUS VARAŽDIN

Schlüsselwörter: Sporn, Varaždin, Holzhütte, Spätmittelalter, Stadtarchäologie.

Obwohl Varaždin als eine alte, mittelalterliche urbane Agglomeration bekannt ist, schlug die Stadtarchäologie erst in jüngerer Zeit Wurzeln. In Kriegsjahren 1992 – 1993 konnten erste planmäßige Schutzgrabungen im historischen Stadtkern durchgeführt werden.

In der Abteilung für Archäologie des Stadtmuseums wird auch Dokumentation über eine Notgrabung aufbewahrt, die 1954 im ältesten Stadtteil, am heutigen Franziskanerplatz, stattgefunden hat (Abb. 1). Während der Ausgrabung wurde der untere Teil eines grösseren, aus Eichenbalken gebauten Objektes freigelegt (7x4 m, Höhe der Wände 1,30 m). Die "Holzhütte" lag in 4 m Tiefe (Abb. 2). Nachträglich wurde sie in das Jahr 1435 ± 50 datiert. Aus dem Objekt und aus der oberhalb der "Hütte" gelegener Schicht wurden verschiedene Glas-, Keramik- und Metallfunde geborgen. Leider wurde von Erforschern der Stadtentwicklung bis heute keine Antwort über Funktion des Objektes geboten. Genauso unklar ist seine Lage in so grosser Tiefe, zumal das Niveau anderer, umliegender Objekte aus 15. und 16. Jhrh. nur 0,60 – 0,70 m unter der heutigen Begehungsfläche ist.

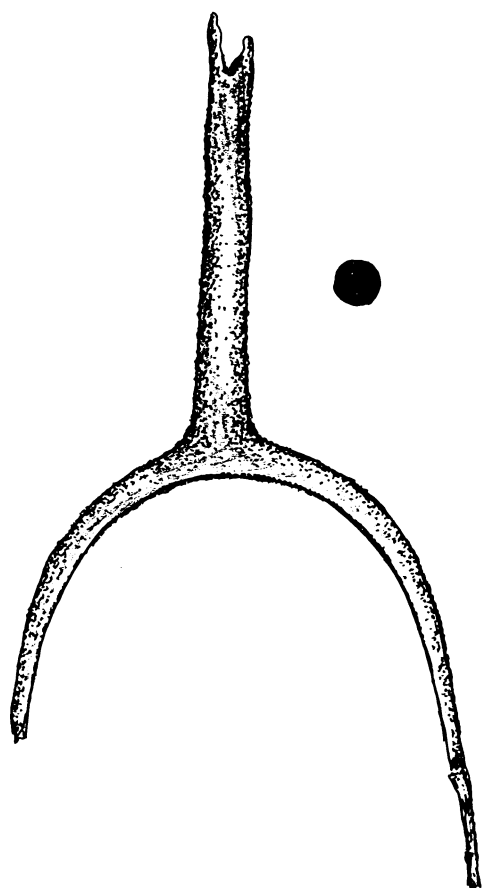
Unter vielen Eisenfunden (Hufeisen, Streitkolben, Messer, Sichel, Sieb, Türschlösser usw.) die aus der 4. Schicht (1,70 – 2,10 m) stammen, befinden sich auch zwei

Sporen. Dem Exemplar auf T. 1:1 mit langem, nach unten geneigten Hals und geradem Bügel (auch leicht nach unten geneigt), fählt das Rädchen. Der Bügel ist im Fersenteil ziemlich breit, fast halbkreisförmig, seine Enden sind parallel. Auf einem teilweise erhaltenen Befestigungsplättchen ist nur ein Loch zu sehen. Möglicherweise gehört zu diesem Sporn eine viereckige Schnalle mit dem Plättchen, das mit einem Haken endet (T. 1:2). Die Schnalle konnte der Konstruktion und der Grösse nach, dem Befestigungssystem gehören. Der Sporn mit langem, nach unten geneigtem Hals und geradem Bügel konnte aus der ersten Hälfte des 15. Jhrh., wahrscheinlich aus der Zeit um die Hälfte des Jahrhunderts stammen.

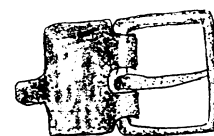
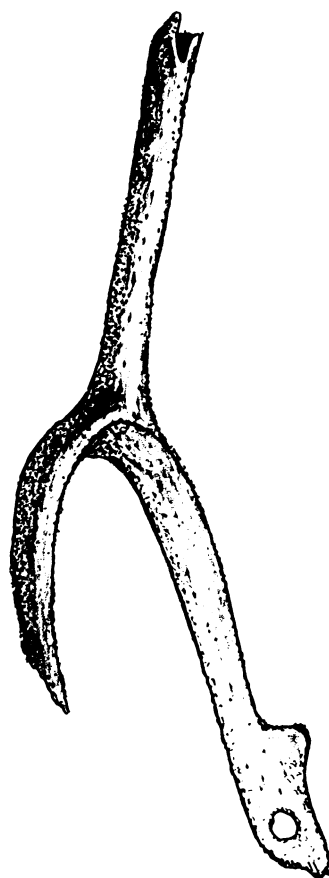
Der zweite Sporn aus Varaždin (T. 1:3) ist auch ein spätmittelalterlicher Radsporn, zeigt aber einige Merkmale, die ihn vom erstgenannten Exemplar unterscheiden: Hals ist kürzer, der Bügel leicht gebogen, im Fersenabschnitt dreieckig verbreitet. Da der Hals von geringer Länge ist, setzt man auch ein grösseres Radchen voraus. Auf Grund der typologischen Merkmale (leicht gebogener Bügel, nicht zu langer Hals, dreieckige Bügelverstärkung) wird der Sporn ans Ende des 14. – Anfang des 15. Jhrh. datiert.

Beide Sporen sind vom spätmittelalterlichen (s. g. gotischen) Typus. Es ist zu erwarten, dass auch nach der Analyse anderer Funde aus derselben Schicht (Keramik, Glas, Ofenkacheln) wertvolle Angaben über Stadtleben im mittelalterlichen Varaždin ans Licht gebracht werden.

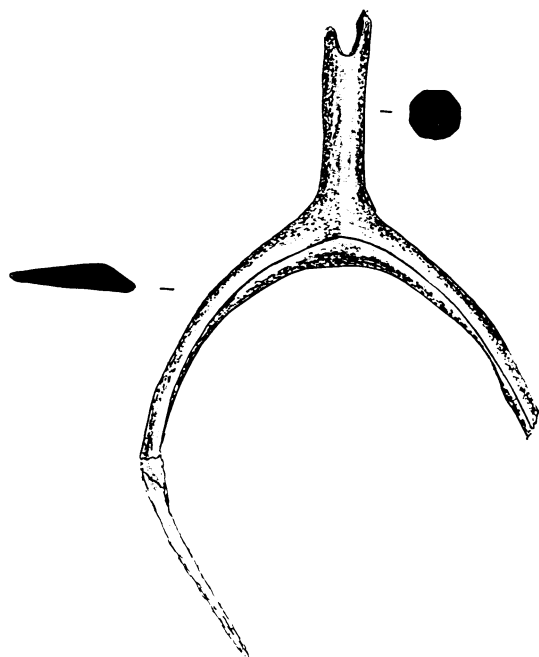
Übersetzung: M. Šimek

1

2

3

